

**Sirvani
Ədilli**

**BAO Mərkəzi
Şurasının üzvü**

(əvvəli ötən sayımızda)

Əslində isə tarixdən məlum olduğu kimi Qacar şahının Arazdan quzeyə olan birinci yürüşündə Gəncə, Şəki və Dərbənd xanlıqlarından başqa qalan xanlıqlar ona qarşı qismən də olsa birləşmişdi. Bu yürüşdən sonra isə Dərbənd xanlığından başqabütün xanlıqlar Qafqaza daxil olan Rus qoşunlarına müqavimət göstərməyərək Rusiya himayəsinə keçməyi üstün tutmuşdular. Bu, sovet tarix konsepsiyasına görə vətəni işgalçıdan qorumaq kimi qiymətləndirilsə də, əslində separatizm idi.

Ümumiyyətlə, poemada təsvir olunan Ağa Məhəmməd şahın Şuşaya gire bilməməsi, şəhərdən kənardı öz çadırında öldürülməsi və cənazəsinin öz qoşunu ilə geri qayıtməsi hadisələri real tarixi hadisələrdən kəskin fərqlənir.

Əli Əmirinin "Bütün deyilənlərə rəğmən və ya Ağa Məhəmməd şah Qacar" pyesində (2005) Ə. Haqverdiyevin yuxarıda haqqında danışdığımız pyesindəki kimi Qacar şahının şəxsiyyəti müsbət tərəfdən qiymətləndirilir. O, hərtərəfli elmi biliklərə malik, həmişə ədaləti gözleməyə çalışın, dövlətin möhkəmliyini və daimiliyini hər şeydən üstün tutan, nəfsini boğan, fiziki qüsürunu uca əməlləri ilə unutmağa çalışın müdrik bir hökmər kimi təqdim olunur.

Ağa Məhəmməd Şahın bir hökmər kimi verdiyi cəza və mükafatların ədalətə söykəndiyi onun öz dilindən belə izah olunur (3, s. 534):

Qacar: Bütün İran bilir ki, Ağa Məhəmməd şah Qacar nəhaq cəza vermir, nəhaq da mükafatlandırmaır. Xəyanətə öz çekisində cəza, xidmətə isə xidmətin özündən qat-qat üstün mükafat. Budur mənim ədalət tərezim.

Ağa Məhəmməd şahın hərugişlərinə görə bəlkə də ən bağışlanılmaz günahı, ən ədalətsiz hərəkəti kimi bilinir. Cəfərqulu xanın həqiqətən bu cəzayalayıq olub olmaması tarix üçün həmişə bir sual olaraq qalır. Doğrudanmı, şaha həmişə sadıq qalmış Cəfərqulu xan ona xəyanət etmişvə şahlıq iddiasına düşmüşdü? Doğrudanmı şah onu öldürməsəydi dövlətin bütövlüyüne xələl gələrdi?

Doğrudanmı məsələni başqa cür həll etmek mümkün deyildi? Bu suallara Cəfərqulu xanın özündən dəqiq heç kim cavab verə bilməzdi. Əsərdə həmin suallaraməhəz Cəfərqulu xanın dilindən şaha beraət qazandıran cavab verilir. Belə ki, Cəfərqulu xanın ruhu anası Ceyran xanımın və şahın yanında öz xəyanətini etiraf edir

ömrümü ibadətə və kitablar yazmağa sərf edəcəyəm... Sonra Şah öz vəliəhdə Xanbabaya ədalətli dövlət idarəciliyi haqqında öz-müdrük məsləhətlərini verir (3, s. 548):

Qacar: ...Xanbaba, yola düşməzdən əvvəl sənə bir para nəsihatim var. Əvvəla, ədalətli ol, əhalini vergi ilə boğma, həddi bil. Saniyən, günahı cəzasız, xidməti mükafatsız qoyma. Məcbur olmasan müharibə aparma.

Qacar şahının öz xalqını sevən, ona qılınc çek-

lisə tutduğu divan camaatı məzəbədir. Şəhərdə vəhimə var.

Qacar: Gəncə əhlini qılıncdan keçirib ağır şərtlərlə bütün Gəncəbasarı özünə tabe eləyən, Urusiyət məlikəsinə güvənib İran meydan oxuyan İraklinin başına tumarçakməliydim mən? Mən axı dedim ki, Şişəni könülli təslim etsəniz camaatınız mənim amanımdadır. Deməmişdimmi, şeyx Cəfər?

Nadir şahdan fərgli olaraq Ağa Məhəmməd şahın sui-qəsd nəticəsində

mənlərim də, dostlarım da onu yadına salmaqdən həzz duyular, şah adıma xəcə sözü pərcim elədilər. Üzüme adil hökmər deyib, xəlvətdə qəddar, xünxar söylədilər, səbəbinə də xacəliyimdə gördülər. Bir oğlunun boynunu vurdurub, ikisinin gözünü tökdürən Şah Abbasa, vəliəhdə Rzaqulu xanın gözlerinə mil çəkdirib kor eləyən Nadir şaha qəddar demədilər. Bu minvalla mənim xeyirə, mərhəmətə açıq qəlbimi daşa döndərdilər. ...ruhunun kamilləşməsi yolunda

Ağə Məhəmməd şah Qacar bədii əsərlərdə

ve şaha haqq qazandırır. Yeni əsərdə Qacar şahına en mübahiseli bu məsələdə də beraət qazandırılır.

Pyesdə Qacar şahının hakimiyət hərisi olmadığı, ilk növbədə dövlətin möhkəmləyini, bütövlüyünü və daimiliyini düşündüyü xü-

məyən, xalqına əziyyət vermiş döşmənə qarşı isə amansız davranan bir hökmər olduğu onun Şuşa şəhərinin axundu ilə səhbətindən bəlli olur. Səhbətə Axund şəhərin müqavimətsiz təslim olacağı təqdirde şəhər əhalisinə qarşı

oldürülməsindən sonra dövlətin öz bütövlüyünü uzun illər qoruyub saxlaması digər əsərlərdə olduğu kimi bu əsərdə də Ağa Məhəmməd şahın dövləti daha möhkəm və etibarlı təməller üzərində qurmuş olması ilə əlaqələndirilir. Qacar şahının bu üstünlüyü şahın öz dilindən belə ifadə olunur (3, s. 554):

Qacar: Xudavəndi-Aləm, verdiyin sənindir deyib, vermədiyinse heç kimin, necə ki, Nadirin xəzinəsini Zəndiyələr darmadağın elədilər. Amma mən israfçılıq da eləmədim. Xanbaba Cahanbaniyə dolu bir xəzinə və saat kimi işləyən elə bir üsuli-idare, vəhdəniyyət tapmış elə bir xanəgah qoyub gedəcəyəm ki, uzun illər şahlıq tacını başında saxlaya bilsin, inşallah!

Pyesin sonunda Qacar şahının nitqində onun ağıllı, fəhmi, bacarıqlı, güclü, cəsarətli, iradəli, ədalətli, nadir və dahi bir şəxsiyyət olması ümumileşdirilərək bir dəhə təqdim olunur (3, s. 562):

Qacar: ...mən təslim olmadım taleyin istehzasına, ...mən öz naqışlıyımın əvəzini hakimiyət, hökm, şahlıq taxtına sahib olmaqla xudavəndi-aləmdən mükafat kimi aldım. Mənə ...həqarət edənləri zəlil elədim, qanı qanımdan olan insafsız qardaşlarıma, fürsət düşən kimi mənə diş Qıçayan Qacarlara sübut elədim ki, kişi olmaq üçün uşaq əkmək azdır, kişilik təpər, cəsarət, ağıl və fənddədir. Necə ki, bütün kürreyi-ərzdə şahlıq taxtına çıxan yeganə xacə mən oldum.

Bütün deyilənlərə rəğmən on səkkiz ildir adına İran deyilən bir məmləkətə Farsı və Azərbaycanı bir elədim, elə bir vəhdəniyyət yaratdım ki, uzun illər xalqı zinhara getirmiş hərc-mərcliyə xitam verdim. Bu yolda zalımlara dəha zalımlı, adillərə daha adil oldum, amma əşfiyadə... Vüjudumdaqı naqışlıyi unutmam istədiyim halda düş-

görəcəyim işlər çıxdı yadımdan. Gecələr dua edədim, ...gündüzlər baş kəsdim, qan tökdüm, ...günahlar yığdırıb üstümə, amma bu ...mənim taqsırim deyildi, bu hər bir hökmərin tale yazısıdır, zira hakimiyət və mütləq ədalət, bunnar bir-birindən nə qədər uzaqdır...

Əgər S. Vurğunun "Vaqif" dramında Ağa Məhəmməd Şah hər cəhətdən pislenir və aşağılanırsa, Ə. Əmirinin bu pyesində Qacar şahının demək olar ki, bütün əməllərinə beraət qazandırılır, o, bir hökmər kimi ideallaşdırılır. Yeni bu əsər "Vaqif" əsərinə layiqli bir əks-alternativ kimi çıxış edir. Hesab edirik ki, bir tarixi şəxsiyyət kimi Qacar şahı məhz ikinci münasibətə layıqdır. Ona görə də Ə. Əmirinin bu əsəri də ən yüksək səviyyədə tərifəliyiq bir əsərdir.

Ədəbiyyat:

1. Aqil Abbas, Batmanqılınc. Roman. Bakı-1995.

2. Əbdürəhim bəy Haqverdiyev, Seçilmiş əsərləri. 2 cild. I cild. Bakı-2005. Səh. 152-197: "Ağə Məhəmməd Şah Qacar" faciəsi.

3. Əli Əmirli, 15 pyes. Bakı-2006. Səh. 518-563: "Bütün deyilənlərə rəğmən və ya Ağə Məhəmməd Şah Qacar" pyesi.

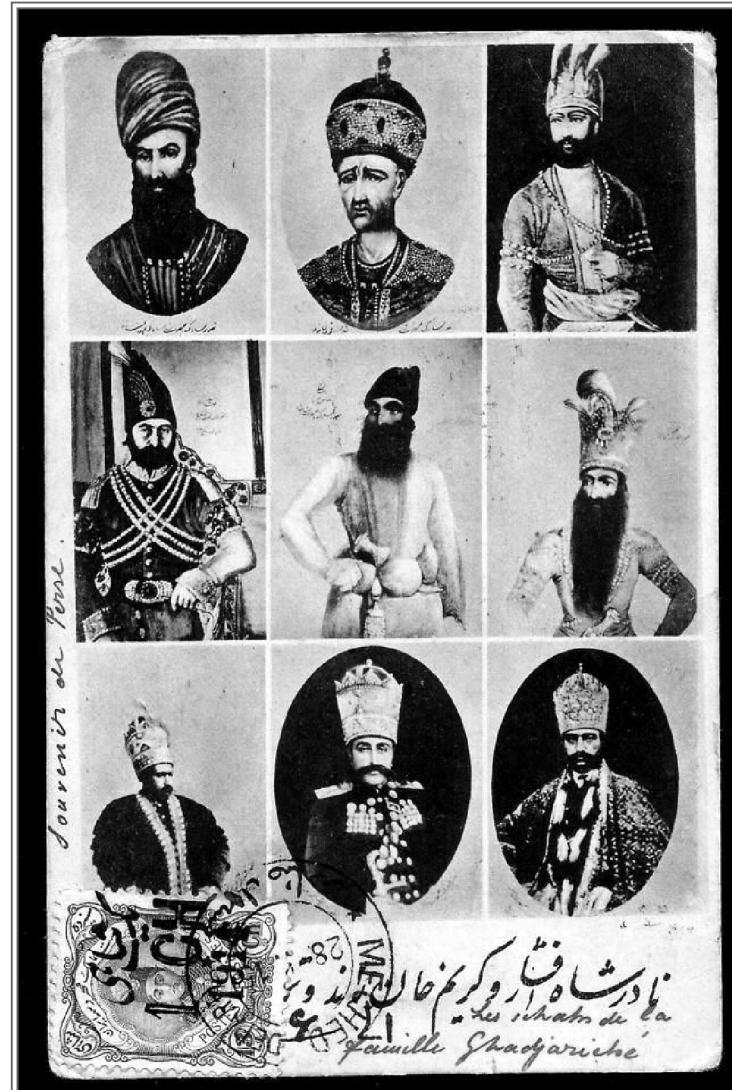
4. Jan Gevr, Xacə şah. Tarixi roman. Bakı-2012.

5. Nüsrət Kəsmənli, Seçilmiş əsərləri. Bakı-2004. Səh. 12-36: "Yaddan çıxmaz Qarabağ" epik-dramatik poeması.

6. Səməd Vurğun. Seçilmiş əsərləri. 5 cild. IV cild. Bakı-2005. Səh. 7-135: "Vaqif" mənzum drama.

7. Yusif Vəzir Çəmən-zəminli, Əsərləri. 3 cild. II cild. Bakı-2005. Səh. 451-662: "İki od arasında" romanı.

"Türküstan qəzeti", 31.12.2019 - 06.02.2020.

qırğıın və talançılıq törədil-məyəcəyinə təminat almaq istəyir. Şah isə ona özünün ədalət və xalqına sədaqətp-rinsiplərilə cavab verir (3, s. 551):

Axund: Şəhər əqli şəhriyarin qəzəbindən qorxur.

Qacar: Bu qorxunun əsası nədir? Mən elçilərim vasitəsiyle bildirmişəm ki, Şişə camaatı ilə işim yoxdur, mənim haqq-hesabım İbrahimxəlil xanlaşdır ki, o da qaćib. Mən qanı qanımdan, dili dilimdən olan müsəlman camaatına divan tutacaqdım nəhaqdan?

Axund: Şəhriyarin Tif-